

บทบาทและลักษณะสตรีที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทาน ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

อภิรักษ์ ชัยปัญญา*

บทคัดย่อ

บทบาทและลักษณะสตรีที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ส่วนใหญ่ปรากฏตามขนบนิยมของยุคสมัย บทบาทสตรีที่ปรากฏคือบทบาทในฐานะเป็นลูก ภรรยา และสะใภ้ ซึ่งบทบาทที่ปรากฏเด่นชัดมากที่สุด ได้แก่ บทบาทในฐานะภรรยา ลักษณะสตรีที่ปรากฏมีเฉพาะลักษณะของสตรีที่ดี มีชาติตระกูล เป็นกุลสตรี เน้นเรื่องการจงรักภักดีต่อสามี อิทธิพลที่ส่งผลต่อบทบาทและลักษณะของสตรีตามที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้ง ๓ เรื่อง ได้แก่ อิทธิพลด้านศาสนา ด้านขนบวรรณคดี พุทธศาสนา และด้านค่านิยมประจำยุคสมัย

Abstract

The roles and characteristics of the women as depicted in Prince Paramanujit's tales are of the period's trend. The outstanding roles are those of daughters, wives, and daughters-in-law, all of which are good, noble, chaste and loyal to their husbands. From the three works studied, it is found that the influences with great impact on the roles and characteristics of these women are those of Buddhism, Buddhist literature, and the traditional values of the time.

อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ผู้เขียนขอขอบคุณ
ดร.ศุภวาศ์ อินทราราม ที่กรุณาเขียนบทคัดย่อของบทความนี้ อาจารย์เอกพงษ์ ประสงค์เงิน และ
อาจารย์ณิกานต์ กุศลยาค ที่กรุณาตรวจทานต้นฉบับ

บทนำ

วรรณคดีไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีลักษณะเฉพาะตนต่างไปจากวรรณคดีในช่วงอื่นของไทย โดยจะเน้นด้านคุณค่าทางปัญญาและความถูกต้องงดงามเป็นสิ่งสำคัญ (กุสุมา รักษาภรณ์, ๒๕๓๑, หน้า ๓) ซึ่งเป็นไปตามพระราชานิยมขององค์พระมหากษัตริย์ ทั้งนี้เพื่อต้องการให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังได้ “สดับเรื่องเรื่องปัญญาปรีชาชาญ” และมีแบบอย่างคำประพันธ์ที่ถูกต้องเพื่อ “จะได้เห็นเช่นภิปรายแบบคายนาม” (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๑๑, หน้า ๑๘๔)

เมื่อกำนิยามทางด้านวรรณคดีของยุคสมัยเป็นเช่นนี้ กวีที่จะสร้างสรรค์เรื่องที่เกี่ยวข้องปัญญา และเน้นความถูกต้องของรูปแบบการประพันธ์ได้ก็ต้องอยู่ในฐานะ “ปราชญ์” ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น “ปราชญ์” หลายท่านได้ฝาก “ฝีมือ” ทางด้านการประพันธ์ไว้มากมาย แต่ท่านผู้หนึ่งที่ได้รับยกย่องมากกว่าท่านอื่น ๆ ในยุคนั้นได้แก่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

งานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง แบ่งตามเนื้อหาได้เป็น ๔ ประเภท คือ พระนิพนธ์ที่มีเนื้อหาทางประวัติศาสตร์หรือบันทึกเหตุการณ์ พระนิพนธ์ที่มีเนื้อหาทางพุทธศาสนา พระนิพนธ์ที่เป็นตำรา และพระนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเป็นนิทาน

(เสาวณิต วิงวอน, ๒๕๔๐, หน้า สารบัญ) หากพิจารณาเนื้อเรื่องพบว่าทุกเรื่องล้วน “ประเทืองปัญญา” ทั้งสิ้น แม้แต่พระนิพนธ์ประเภทที่มีเนื้อหาเป็นนิทาน ซึ่งน่าจะเน้นเรื่อง “ประเทืองอารมณ์” เป็นสำคัญ

กล่าวเฉพาะงานพระนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเป็นนิทานมีปรากฏอยู่ ๓ เรื่อง ได้แก่ กฤษณา สอนน้องคำฉันท์ สรรพสิทธิ์คำฉันท์ สมุทรโฆษคำฉันท์ (ตอนปลาย) เรื่องแรกเป็นนิทานที่คนไทยรู้จักกันมา ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนสองเรื่องหลังเป็นเรื่องที่ได้เข้ามาจากชาดกสำหรับกฤษณา สอนน้องคำฉันท์นั้น เนื้อเรื่องส่วนใหญ่ว่าด้วยการสั่งสอนสตรีที่แต่งงานแล้ว ส่วนสองเรื่องหลังแม้จะเป็นเรื่องที่เน้นวีรกรรมของตัวละครเอกฝ่ายชายเป็นหลัก แต่กระนั้น บทบาทของตัวละครเอกฝ่ายหญิงก็ได้แสดงถึงลักษณะและบทบาทสตรีประจำยุคสมัยที่แต่งด้วยเช่นกัน

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์บทบาทและลักษณะสตรีที่ปรากฏในพระนิพนธ์ประเภทนิทานในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และพยายามวิเคราะห์ว่าอะไรคือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรากฏของบทบาทและลักษณะสตรีในวรรณกรรมทั้งสามเรื่อง การพิจารณาบทบาทและลักษณะสตรีครั้งนี้จะพิจารณาจากตัวละครเอกฝ่ายหญิงของทั้ง ๓ เรื่อง ได้แก่ นางกฤษณา จากเรื่อง กฤษณา สอนน้องคำฉันท์ นางสุพรรณโสภา จากเรื่อง สรรพสิทธิ์คำฉันท์ และนางพินทุมดี จากเรื่อง สมุทรโฆษคำฉันท์

๑. บทบาทสตรีของตัวละครเอก

เนื่องจาก “ประเทศไทยเป็นประเทศที่รับเอาพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท เป็นหลักปฏิบัติมา ตั้งแต่รัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชในราชวงศ์สุโขทัย” (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ๒๕๒๘, หน้า ๑๑๗) ดังนั้น บทบาทของสตรีไทยจึงได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาอยู่ไม่น้อย เปรม หิมจันทร์ (๒๕๓๐) สรุปบทบาท สตรีในฐานะต่าง ๆ จากอรรถกถาบางคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา ได้ดังนี้คือ สตรีในฐานะเป็นลูก ภรรยา สะใภ้ มารดาผู้ประกอบสัมมาชีพ อริยสาวิกาในพุทธศาสนา เอตทัคคะในพุทธศาสนา และผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาบทบาทของสตรีที่ปรากฏในพระนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเป็นนิทานทั้งสามเรื่องแล้ว พบว่า บทบาทที่ตัวละครเอกฝ่ายหญิงทั้งสามแสดงออกอย่างชัดเจนมีเพียงบทบาทสตรีในฐานะเป็นลูก ภรรยา และสะใภ้เท่านั้น

๑.๑ สตรีในฐานะเป็นลูก

บทบาทสตรีในฐานะเป็นลูกตัวละครเอกฝ่ายหญิงทั้งสามจะแสดงบทบาท

“ท้าวสงวนนวลนุชในครรภ
 ทรายนिराศราคิน
 ควรคู่ชัฎยาริบิดินทร์
 ในกามกริธากล
 ผดุงเผดิมเริ่มราชมงคล
 พิธีวิวาห์ถาวร
 เสกสองสุภลักษณ์บังอร
 เสวยสวัสดิไอสวรรค์”

ของลูกที่ดี เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา ดังจะเห็นได้จาก

บทบาทของนางกฤษณา จากพระนิพนธ์เรื่อง กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ องค์กรวิได้แสดงสถานภาพของนางไว้ว่าเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าพรหมทัตและพระนางบุษบาแห่งเมืองพาราณสี แม้ว่าเนื้อเรื่องจะมีให้รายละเอียดถึงความสัมพันธ์ภายในครอบครัวของนางกฤษณามากนัก เนื่องจากองค์กรวิต้องการเน้นรายละเอียดที่คำสอนของนางกฤษณา (ซึ่งมีสามีพร้อมกัน ๕ พระองค์ แต่มีความสุขในชีวิตสมรส) ที่สอนแก่นางจิระประภาผู้เป็นขนิษฐา (ซึ่งมีสามีพระองค์เดียว แต่ไม่มีความสุขในชีวิตสมรส) ในเรื่องการเป็นภรรยาที่ดีเป็นสำคัญ แต่กระนั้นเราอาจอนุมานได้ว่านางกฤษณา น่าจะเป็นผู้ที่เชื่อฟังคำสั่งสอนของพระราชบิดาและพระราชมารดาเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากการที่นางยอมอภิเษกสมรสกับกษัตริย์ที่พระราชบิดาและพระราชมารดาเห็นสมควร ดังความในตอนที่ว่า

ปรางค์รัตนันริน

ปรีชาประคิติน

สวยมพรมณฑล

มหิษิมหิศร

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, ๒๕๓๓ , หน้า ๔)

บทบาทของนางสุพรรณโสภา ตัวละครเอกฝ่ายหญิงจากพระนิพนธ์เรื่อง *สรรพสิทธิ์คำฉันท์* ในพระนิพนธ์ได้แสดงสถานภาพของนางไว้ว่า นางเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าอุสุภราชกับนางโกศุมแห่งเมืองศิริพัชร สำหรับบทบาทของนางสุพรรณโสภานั้นแสดงบทบาท

“ทรงไวยวธูลักษณะเลอกาม
สาวทสวิงวิงแคว
ไปเคยขานอรรด โอษฐ์แปร
เซลงเฉลยเลยมี”

คล้ายกับนางกฤษณาเชื้อฟิ่งคำสั่งสอนของพระราชบิดาและพระราชมารดา แต่ต่างกันเล็กน้อยตรงที่เรื่อง *สรรพสิทธิ์คำฉันท์* กำหนดให้นางไม่ยอมพுகกับชายใดเลย แม้แต่พระราชบิดาของนาง ดังความในตอนที่ว่า

โสพศสาทราม
พักตร์พ้องชายแฉ

(*สรรพสิทธิ์คำฉันท์*, ๒๕๑๑, หน้า ๘)

อย่างไรก็ดี เมื่อพระราชบิดาของนางสุพรรณโสภามีพระราชประสงค์ให้มีพิธีเลือกคู่แก่นาง นางก็ได้ขัดพระราชหฤทัยพระราชบิดาแต่ประการใด แต่จะสังเกตได้ว่านางจะมีโอกาสเลือกสวามีของนางเอง ซึ่งต่างจากนางกฤษณาที่ไม่มีโอกาสเลือกสวามีของตนเองแต่ประการใด

บทบาทของนางพินทุมดี เนื่องจากในการทรงนิพนธ์เรื่อง *สมุทรโฆษคำฉันท์* สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มิได้ทรงพระนิพนธ์เองตลอดทั้งเรื่อง หากแต่ทรงนิพนธ์ต่อจากพระมหाराชครูและสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่ได้ประพันธ์และพระราชนิพนธ์ค้างไว้ ดังนั้นเนื้อเรื่องในส่วนที่แสดงสถานภาพของนางพินทุมดี โดยเฉพาะบทบาทในฐานะลูกจึงไม่ปรากฏชัดเจนนักใน

พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

๑.๒ สตรีในฐานะภรรยา

บทบาทสตรีในฐานะภรรยา นับเป็นบทบาทสตรีที่ปรากฏเด่นชัดที่สุด และปรากฏในปริมาณที่มากกว่าบทบาทอื่น ๆ ทั้งนี้ อาจสันนิษฐานได้ว่าในเรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์นั้น องค์กวีมีจุดมุ่งหมายเพื่อ “หวังโอวาทอนุศาสน์นุสนธิสกลสตรี แสวงสวามีภักดีฤวาย” (กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, ๒๕๓๓, หน้า ๓) ดังนั้น บทบาทของสตรีจึงเป็นเนื้อหาสำคัญ ส่วนใน *สรรพสิทธิ์คำฉันท์* หากพิจารณาโดยเทียบกับ *สรรพสิทธิชาดก* แล้ว จะเห็นได้ว่ามีส่วนที่แตกต่างกันอยู่บ้าง ได้แก่ ชื่อตัวละคร ชื่อสถานที่ (เสาวณิต วิงวอน, ๒๕๔๐, หน้า ๑๓๗-๑๓๘) แต่ที่มีผลต่อบทบาทสตรีมากที่สุด

นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงเนื้อเรื่อง กล่าวคือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงเพิ่มเรื่องศึกกษัตริย์ ๓ องค์ที่รบซึ่งนางสุพรรณโสภา และการเพิ่มเนื้อเรื่องให้ยักษ์ชื่อกาลจักรมาลิกนางสุพรรณโสภาไป ในระหว่างที่พระสรพลสิทธิ์พานางสุพรรณโสภาเดินทางกลับอลิคนคร ซึ่งเนื้อเรื่องที่เพิ่มเข้ามาดังกล่าวเปิดโอกาสให้องค์กวีได้แสดงกวีโวหารในเชิงคร่ำครวญของตัวละครเอกที่ต้องพลัดพรากจากกัน ในขณะเดียวกันการที่ยักษ์กาลจักรมาลิกนางสุพรรณโสภาไปนั้น ก็ยังทำให้บทบาทสตรีในฐานะภรรยาของนางสุพรรณโสภาในเรื่องการภักดีต่อองค์สวามีชัดเจนยิ่งขึ้นสำหรับนางพินทุมดีนั้นบทบาทของนางมีลักษณะคล้ายคลึงกับนางสุพรรณโสภาที่ได้แสดงบทบาทสตรีในฐานะภรรยาได้อย่างชัดเจน

จากเหตุการณ์ที่นางต้องพลัดพรากจากพระสวามีเมื่อคราวถูกมหาพายุซัดจนจิวขาดจากกันไป เมื่อคราวที่พระสมุทโรดมและนางพินทุมดีเกาะขอนจิวเพื่อข้ามมหาสมุทร

บทบาทของนางกฤษณา ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เรื่อง กฤษณาสอนน้องควั่นที่องค์ผู้พันรรมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการอบรมสตรีในเรื่องการครองเรือนเป็นสำคัญ ดังนั้นบทบาทของนางกฤษณา ซึ่งถือเป็นตัวแทนสตรีที่ดีจึงต้องเป็นหญิงสูงศักดิ์เป็นกุลสตรีที่ดีพร้อม เพราะหากองค์กวีได้แสดงภาพลักษณ์ของนางกฤษณาให้เป็นหญิงไม่ติเสียแล้ว คำสั่งสอนของนางในเรื่องการครองเรือนของสตรีที่สมรสแล้วก็จะไม่น่าเชื่อถืออีก ดังนั้นในการให้ภูมิหลังของตัวละคร องค์กวีจึงได้บรรยายถึงนางกฤษณาไว้ว่า

“อัครศเกษแก้วกฤษณา
เฉลียวเฉลิม โลกีย์
ประภูติภักษัตราสวามี
เสนห์สนิทนิจกาล
ห่อนเคียดซึ่งคำรำคาญ
ภิมรย์ฤดีปรีชา
พลัดเปลี่ยนเวียนเวรราชา
ละวันบรรโลงโถมสมร
ในห้องศิริไสยากร
บโรยบร้างห่างขวัญ
เสวยสวัสดิ์สังวาสนิรัน
ตรายฤพานพารา
เพื่อพระเทพีมีมา
บทยาบสุภาพพร้อมมูล

ยิ่งยศปรีชา
ห้องคั่นอุบัติ
เขมสุขสำราญ
ถนอมแนบนิทรา
เกื้อกามตระอร
ครแผ้วไถยัน
รยาตกริยา

ควรทดลองลอบบาทบาศีสूर्य
สมบัติพิพัฒน์ไอพาร”

ภิกษุสมบูรณ

เมื่อองค์ภิกษุได้แสดงภาพลักษณ์ให้
นางกฤษณาเห็นแล้ว ครั้นนางจิรประภาผู้
เป็นขนิษฐาของนางกฤษณา ได้มาปรึกษาว่า
ควรกระทำเช่นไรเพื่อให้สามีรักนางแต่ผู้
เดียวนั้น คำสั่งสอนของนางกฤษณาจึงเป็นคำ
พูดที่น่าเชื่อถือเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากนาง

(กฤษณาสนนึ่งคำฉันท์, ๒๕๓๓, หน้า ๕)

กฤษณามีพระสวามีถึง ๕ พระองค์ แต่ก็
สามารถมีชีวิตสมรสที่มีความสุขได้ ซึ่งคำ
สั่งสอนของนางกฤษณาในเรื่องต่าง ๆ นี้เองที่
ได้แสดงบทบาทสตรีในฐานะภรรยาได้อย่าง
ชัดเจน ได้แก่

๑. สตรีต้องซื่อสัตย์ต่อสามี ดังปรากฏในฉันทอนที่ว่า

“จักแจ้งอรรถภิปราย
โอวาทนุศาสนยุพิน
โดยกิจสวามีบริรักษ์
กอบปรักตเวทิตรรมะคุณ

บรรยายเบื้องระบอบระบิต
ทรเพื่อจักเพียรผดุง
พิทักษ์ราชอำรุง
ชีพิตรม้วยด้วยสัตยา”

(กฤษณาสนนึ่งคำฉันท์, ๒๕๓๓, หน้า ๗)

ทั้งนี้เพราะสามีนั้นเปรียบเสมือนธงไชย เป็นศรีสง่า และเป็นเครื่องคุ้มภัยให้แก่สตรี
ดังคำกล่าวของนางกฤษณาที่ว่า

“ธรรมดาบุรุษอุดมเพศ
เฉลิมศรีสุรางคคณะใน
ศิบนันประหนึ่งวรประวิษ
สวมใส่ในนั้วรอนงค์
ไว้ร้างนिरาศรวสวา
เปนม่ายฤาวยวณค้ำเนิน

ก็พิเศษคือธงไชย
ภพเม้นมกุฎทรง
ประกิจแก้วพิเชียรผดุง
พิโรจรัตน์จรัสเจริญ
มิกรรดาห่างเหิน
ค้ำเนียรความอันหยามอิน

เฉกเช่นขลุ่ยทนต์
นครอันไร้ฝนดิน
สิ้นสูญศิริแลฤทธิยศ
ทั่วทวยคณาภิรมย์
รงไซยอันไพบลูในงอน
ธูมาก็ปรากฏแก่กรานด์

บมมีกระแสนินธุ์
ทรล้อมสถาพร
ฤปรากฎประกาศจร
ประมาทหมั่นทุกถิ่นสถาน
เป็นอาภรณ์แห่งรอยาน
แลเถลิงระเริงแสง”

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, ๒๕๓๓, หน้า ๘)

๒. สตรีต้องระวังกิริยามารยาท เป็น เช่นไร รวมถึงกิริยามารยาทที่ต้องปฏิบัติต่อ
การชี้แนะว่าสตรีที่มีสามีแล้วควรแสดงกิริยา สามีด้วย ดังปรากฏในฉันทอนที่ว่า

“อิกการภิบาลพิบูลวัตร
หย่อนหยายสุภาพพจนา
สิ่งนี้เป็นที่ภริมยศ
เสนห์สนองหมองจิตรคาย

ปฏิบัติแลเวลา
รยาตรพร้อมลม่อมกาย
บุรุษเจตนาหมาย
ฤข้อเคียดจักเกลียดไกล”

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, ๒๕๓๓, หน้า ๗)

จากความที่ขกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า หรือการปรนนิบัติต่อสามีนั้น สตรีควรเป็น
องค์กวี ได้แสดงทัศนะว่าสตรีที่มีสามีแล้ว คนข้างสังเกตด้วยว่าสามีมีลักษณะนิสัยเช่นไร
พึงประพฤติ ปฏิบัติตนต่อสามีอย่างนอบน้อม และปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับลักษณะนิสัย
เพราะบุรุษเพศมักชอบสตรีที่มีกิริยามารยาทดี ของสามีนั้นด้วย ดังฉันทอนในตอนที่ว่า

“พึงทราบอัชยาสามี
คานันใดมี
อย่าทำทรนงจิตรหยาบหยาม
พึงพยายาม
ทูลแถลงแสดงอรรถโดยควร
เทีจบททวน
รอบรู้กิริยาอัชฌาไศรย
สุรย์พระศาสน์ไซ

มนัสภริตปริ
บัน โดยตาม
สุจริตประคิษฐ์งาม
เสียมสงวน
ยูลสัตย์ประมวญ
มาทูลไท
นฤบคิสรไ
บจัดคำ”

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, ๒๕๓๓, หน้า ๑๑)

นอกจากนี้ สตรีที่สมรสแล้วพึงตระหนักว่าควรกระทำสิ่งใดเมื่อใด โดยเฉพาะกับสามีนั้นยิ่งควรพิจารณาว่าสามีของตนกำลัง

อยู่ในภาวะอารมณ์เช่นไรด้วย ดังนั้นทั้งในตอนที่ว่า

“หนึ่งรู้จักจิตร
รกใดบันโดยอา
หนึ่งน่องจะทูลความ
ยามให้ทุกข์ระทม

บพิตรผู้ภรรคาปรา
รมณพระประสงค์สม
สิ่งโดยามสำเร็จรมย์
ทุกขอย่ากิจจาแถลง”

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, ๒๕๓๓, หน้า ๑๓)

๓. สตรีต้องรู้จักการบ้านการเรือน การบ้านการเรือนนับเป็นคุณสมบัติของสตรีไทยอย่างหนึ่ง ในกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ได้

บรรยายไว้ว่า สตรีควรที่จะต้องเป็นผู้รู้จักเย็บปักถักร้อย รวมทั้งการทำอาหารด้วย ดังนั้นทั้งในตอนที่ว่า

“การทุกการใน
เย็บเสี้ยวร้อยปัก
โภชนาอาหาร

สสิ่งริงใหม่
คร้านนักรักเชื่อน
ห่อนเอื้อเอถาร

ต้องให้ตักเตือน
คบค้าหาเพื่อน
ประภูบิตีสวามี”

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, ๒๕๓๓, หน้า ๘)

บทบาทของนางสุพรรณโสภาน นางสุพรรณโสภานั้น แต่เดิมไม่ยอมดริสกับชายใด แต่เมื่อพระสรรพสิทธิ์ลอคดวงใจอำมาตย์ชื่อจิตรเสนไสไว้ในที่ต่าง ๆ แล้วถามปัญหาเป็นอุปายให้นางสุพรรณโสภานตอบปัญหาเหล่านั้น นางหลงกลดริสออกมา พระสรรพสิทธิ์

จึงได้อภิเษกกับนาง เมื่อนางได้เป็นพระชายาของพระสรรพสิทธิ์แล้ว นางก็ได้ปฏิบัติตนเป็นภรรยาที่ดี กล่าวคือมีความซื่อสัตย์ และจงรักภักดีต่อองค์สวามีเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวของนาง หลังจากที่ได้เข้าพระราชพิธีอภิเษกกับพระสรรพสิทธิ์แล้วความว่า

“อำทำวธสิ่งเสียรธำรง
วันใครโคลชีวิตวาย

สุขคงบแคลนคลาย
บมียืนอยู่คองวัน...”

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, ๒๕๑๑, หน้า ๕๖)

หรือในความตอนที่ว่า

“อ้าท้าวเสด็จไค
เลิกฉายอันตราตรึงอ้าจอมธราดล
ร้อยกลปีนรินทร์ขอโดยให้ฤแรมวัง
ประคิตินพระอินทรีย์ท่างลราชฤอาวรณ์
ภักดีบาททศลาศแคลน”

(สรรพสิทธิ์คำฉันท์, ๒๕๑๑, หน้า ๖๐)

นอกจากนี้ ในตอนที่นางสุพรรณ
โสภาคย์กษัตริย์กาลจักรลักตัวไปหมายจะได้นาง
เป็นภรรยา นั้น นางสุพรรณโสภาคย์ได้ตั้งจิต
อธิษฐานขอให้บารมีขององค์พระสวามี ความซื่อสัตย์ และความจงรักภักดีที่นางมีต่อพระ
สวามีจึงเป็นเครื่องคุ้มภัยจากยักษ์กาลจักร
ตั้งฉันทในตอนที่ว่า“ขอคุณสวามเมศมเห
รุมาคมกั้งเกศสกนธ์

อย่ายักษ์มลักกรีทาตล

ลการกระกตีกามา

แต่ตำกล้ำกลายกายา

ลอันนี้จี่ทรวง”

ศักดิ์สูงเสมอเม

ด้าวอันเกอพล

เร้งร้อนคือกา

(สรรพสิทธิ์คำฉันท์, ๒๕๑๑, หน้า ๑๐๒)

และในความตอนที่ว่า

“ด้วยเดชศักดิ์สิ่งสวามี

กระอุคือกรานต์พลาญเผา

ฤอาจก่าโบลปิยุทร์นงเยาว์

กระมลชุกคลมามือ”

คาลแคอสุรี

ฤอาจออกเอา

(สรรพสิทธิ์คำฉันท์, ๒๕๑๑, หน้า ๑๐๓)

กล่าวได้ว่าบทบาทของนางสุพรรณ
โสภาในฐานะภรรยา นั้น นางเป็นภรรยาที่
ซื่อสัตย์ และจงรักภักดีต่อสามีมากที่สุด

บทบาทของนางพินทุมดี นางพินทุมดี
เป็นนางกษัตริย์ เมื่อได้อภิเษกกับพระสมุทโฆษ
แล้วนางก็ปฏิบัติตนเช่นเดียวกับกุลสตรีที่ดี
ทั่วไป คือยึดเอาความซื่อสัตย์และความจงรัก
ภักดีที่มีต่อองค์พระสวามีเป็นที่ตั้ง บทบาทของ
นางพินทุมดีนั้น จะเห็นได้ตั้งแต่ตอนที่นาง
พร้อมที่จะร่วมทุกข์ร่วมสุขกับพระสมุทโฆษ
ไปทุกหนทุกแห่ง ไม่ว่าพระสมุทโฆษจะมี
พระราชประสงค์เสด็จไปยังแห่งหนตำบลใด
นางก็ได้ตามเสด็จโดยตลอด จนกระทั่งวันหนึ่ง

“อ้อองค์อดีศวรสวามี

ดำรงพระชนม์กาลไหน

ฤๅเสด็จสู่สวรรคาลัย

อันลึกละล้นเหลือตรา

ทอดเหง้าบาทบริจา

ถนาคำนิ่งแห่งตาย

ครองชีพอยู่เยือกาย

วิโยคทุกขาดูร

ควรเต้าตายตามบตีสุรย์

อันเฝ้าในแควดวงคง

โดยเสด็จนฤเบนทร์เปนสอง

ชีพิตพลัดกษัตริย์”

พิทยาธรตนหนึ่งลักพระขรรค์วิเศษไป ทำให้
พระสมุทโฆษกับนางพินทุมดีไม่สามารถ
เหาะเหินเดินอากาศได้ ต้องออกเดินป่า เมื่อ
เดินทางมาถึงมหาสมุทรจึงเกาะขอนไม้จิวเพื่อ
ที่จะข้ามฝั่ง แต่เกิดคลื่นซัดขอนไม้ขาดจึงทำให้
ทั้งสองต้องพลัดพรากกัน ในตอนที่พลัดพราก
กันนี้เองที่นางพินทุมดีได้แสดงบทบาทของสตรี
ในฐานะภรรยาอย่างเห็นได้ชัด

เมื่อนางพินทุมดีลอยมาขึ้นฝั่งที่เมือง
มัทราชันนั้น สิ่งแรกที่นางกระทำคือการ “เส็ง
หาทานไทธิราชผู้ภรรยา” เมื่อไม่เห็นนางก็
คร่ำครวญถึงพระสวามีอย่างโศกสัลย์ ซึ่งในบท
คร่ำครวญนี้ยังได้แฝงบทบาทของสตรีที่มีสามี
ด้วยว่าต้องซื่อสัตย์ต่อสามี ดังฉันทในตอนที่ว่า

จักเสวยสวัสดิ

ในสายสมุทรไท

เองค่อนา-

ก็ปางห่างหาย

สร้างไภษยโศกพุด

ประเสริฐกว่าครอง

(สมุทโฆษคำฉันท์, ๒๕๑๔, หน้า ๒๐๕-๒๐๖)

นอกจากนี้ยังได้แสดงทัศนะต่อหญิงที่เป็นหม้ายไว้ว่า

“แม้หม้ายมากทรัพย์นับแสน ฤๅใครกลัวแคลน
กระเสียดบเบียดบิฑา
ห่อนผู้อรุณผดุงผดา คู่้มของเปนภา-
ระเพื่อพำนักไปมี
เสียมสูญพุลพิพัฒน์สวัสดิ์ คูเณกอัคนี
นราศธุมอาภูล
ผิบนั้นหนึ่งกงกาสุญ สายสินธุ์เพียบพุล
แลโศคแลแห่งแล้งไหล
ผิบนั้นคะนึ่งหนึ่งเวียงไชย รางราชผู้ไอ-
ศวรรย์เสวยเลยมี
ผิบนั้นหนึ่งรอรราชี เว้นรัชชเปนศรี
สง่าที่งอนห่อนยล
ถ้วนเสียมสิ่งสถาพรพล ท้าวผู้หมู้น
บชร้องสรรเสริญเยินยอ”

(สมุทรโฆษคำฉันท์, ๒๕๑๔, หน้า ๒๐๖-๒๐๗)

เมื่อนางตื่นสติก็คิดหาวิธีที่จะครองตน ปЛОมตัวเป็นคนยากไร้ และหาฝุ่นผงมาทาตัว
ให้บริสุทธิ์เพื่อหวังว่า สักวันหนึ่งจะได้พบ เพื่อให้คูอนาถา ชายอื่นจะได้ไม่มาสนใจนาง
พระสวามี อีกครั้ง ดังนั้น นางพินทุมดีจึง ดังฉันท์ในตอนที่ว่า

“บัดบรรลุทิวแถวถนน ทางเกวียนจรดล
คำริฤไทยหรรษา
รอยจรอกจรลรีร์รัถยา แต่เขตคามา
นิคมนครขอบคั่น
ควรแปลงเปลี่ยนแปลงกายกัน เกยจชายหมายขวัญ
บรรโลมบรรเล้าลาพ
หวังมุ่งผดุงกลกาม
วนะนิยมสมสอง

ตรีพลางนางกอบผู้ปกครอง
ทูลรีระคนปันทา
ท้าวองค์วิยะสรริรา
วิกตสภนร้ออินทริยี่

โกยคละละอง
มอมหมองพักตรา

(สมุทรโฆษคำฉันท์, ๒๕๑๔, หน้า ๒๑๕)

จะเห็นได้ว่า นางพินทุมดีเป็นผู้มีสติปัญญาเป็นอย่างยิ่ง นางรู้จักวิธีที่จะป้องกันมิให้ชายอื่นมา “หมายขวัญ” ในตัวนาง นอกจากนี้ยังใช้สติปัญญาอันปราดเปรื่องของนาง ด้วยการเอาแก้วแหวนไปให้ชายชราผู้ซึ่งให้ที่พักแ่ก่นางไปขายเพื่อเอาเงินมาสร้างโรงงาน โดยนางได้ให้ช่างเขียนภาพของนางและพระสมุทรโฆษ ตั้งแต่แรกจนกระทั่งต้องพลัดพรากกันไว้ด้วย เพื่อที่ว่าเมื่อพระสมุทรโฆษผ่านมาจะได้ทราบว่านางอยู่ ณ ที่แห่งนี้ ซึ่งในระหว่างนี้นางก็บวชเพื่อป้องกันตนเองจากชายอื่นอีกด้วย

นางพินทุมดีเป็นตัวละครเอกฝ่ายหญิงที่นอกจากจะรูปงามแล้ว นางยังเป็นผู้ที่มีปัญญาสามารถเผชิญหน้ากับเหตุการณ์เลวร้าย และแก้ไขเหตุการณ์อันเลวร้ายนั้นด้วยตัวของนางเองโดยลำพัง บทบาทของนางพินทุมดีในฐานะภรรยาจึงแตกต่างจากนางสุพรรณโศภา ที่ต้องใช้อธิปาทิหาริย์เข้าแก้ไขปัญหา ส่วนนางพินทุมดีนั้นแก้ไขปัญหาคด้วยกำลังสติปัญญาของตนเป็นสำคัญ นับได้ว่าใกล้เคียงกับนางกฤษณาที่ใช้สติปัญญาในการสังเกตสวามีและสถานการณ์ เพื่อที่จะได้ปฏิบัติตนให้เป็นที

พอใจของสวามี อย่างไรก็ตาม ตัวละครฝ่ายหญิงทั้งสามมีลักษณะร่วมประการหนึ่งในด้านบทบาทสตรีในฐานะภรรยา นั่นคือ การกระทำทุกอย่างนั้น ล้วนเกิดจากความซื่อสัตย์ และความจงรักภักดีต่อพระสวามีของพวกนางเป็นสำคัญ

๑.๓ สตรีในฐานะสะใภ้

บทบาทสตรีในฐานะเป็นสะใภ้ นั้น ปรากฏไม่เด่นชัดนักในพระนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเป็นนิทานในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทั้งนี้เนื่องจากเนื้อเรื่องในพระนิพนธ์ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครเอกฝ่ายชายกับตัวละครเอกฝ่ายหญิงมากกว่า จะมีก็แต่กฤษณาสอนน้องคำฉันท์เท่านั้นที่ตัวละครเอกฝ่ายชายไม่ปรากฏบทบาท

บทบาทของนางกฤษณา ใน กฤษณา สอนน้องคำฉันท์ แม้ว่าจะเป็นเรื่องที่เน้นคำสั่งสอนของนางกฤษณาที่มีต่อนางจिरประภาเป็นหลัก แต่ในข้อสั่งสอนของนางกฤษณา ได้กล่าวถึงบทบาทสตรีในฐานะสะใภ้ด้วยเช่นกัน ดังความในตอนที่ว่า

“ไปกลัวความอาย ชมนินยีนร้าย หยาบคายแต่ประยูร
ชนกชนนี สวามีตระกูล เกิดเจ็บเป็นมุล
โทโยโมหันธ์...”

(กฤษณาสนนึ่งคำฉันท์, ๒๕๓๓, หน้า ๘)

จากความข้างต้น แม้จะเป็นการแสดงถึงลักษณะของสตรีที่แสดงบทบาทในฐานะเป็นสะใภ้ที่ไม่ดี แต่เราสามารถอนุมานได้ว่านางกฤษณาข่อมไม่ประพฤติตนเช่นนั้นแน่ เพราะคำกล่าวของนางกฤษณาข้างต้นได้แฝงน้ำเสียงตำหนิสตรีที่แสดงบทบาทเช่นนั้นเอาไว้ด้วย ดังนั้นนางกฤษณาจึงน่าจะเป็นผู้ที่แสดงบทบาทของสะใภ้ที่ดี กล่าวคือ ไม่ประพฤติตนหยาบคายต่อพระราชบิดาและพระราชมารดาตลอดจนพระประยูรญาติของพระสวามีของนางแต่ประการใด

“ลำดับสารสมเด็จภรรยา
ก็ทูลอภัยคำเคือง
ขอโดยนฤเบศรเสด็จเมือง
ดิเรกพระยศชินขจร
บำบวงบทรชกฐร
แต่เพื่อสใภ้ในองค์”

บทบาทของนางสุพรรณโสภานางสุพรรณโสภานในฐานะสะใภ้ นั้นยังไม่ปรากฏเด่นชัดนัก ทั้งนี้เนื่องจากตามเรื่องนางยังมีได้เดินทางไปยังอลิคนคร ซึ่งเป็นเมืองของพระสรรพลสิทธิ์ ดังนั้นนางจึงยังมีได้พบกับพระราชบิดาและพระราชมารดาของพระสรรพลสิทธิ์แต่อย่างใด กระนั้นเราก็อาจพิจารณาได้จากความประสงค์ของนางสุพรรณโสภานที่จะขอตามเสด็จพระสรรพลสิทธิ์กลับมายังอลิคนคร โดยเหตุผลตอนหนึ่งนางได้ชี้แจงว่า

สระสว่างโกรธา
สัสสุราชผู้เรือง
พุลศรีสถาพร

(สรรพลสิทธิ์คำฉันท์, ๒๕๑๑, หน้า ๘๒)

จะเห็นได้ว่า นางสุพรรณโสภานนั้นเป็นผู้รู้กาลควรมิควร เมื่อพระสวามีจะเสด็จนิวัตน์พระนคร ก็คิดจะตามเสด็จเพื่อไปแสดงความเคารพพระราชบิดาและพระราชมารดา

ของพระสวามีด้วย ข่อมหมายถึงว่านางสุพรรณโสภาน่าจะเป็นผู้ที่แสดงบทบาทของสะใภ้ที่ดีต่อไป

บทบาทของนางพินทุมดี สำหรับบทบาทของนางพินทุมดีในฐานะสะใภ้ จากการศึกษาพบว่าไม่ปรากฏแต่อย่างใด มีแต่เพียงการกล่าวถึงว่าพระสมุทรวินิจฉัยพานางพินทุมดีกลับไปยังพรหมนคร หลังจากผ่านเหตุการณ์การพลัดพรากไปแล้ว แม้องค์กวีผู้นิพนธ์ มิได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับนางพินทุมดีในฐานะสะใภ้เท่าใดนัก แต่อย่างไรก็ตาม อาจสันนิษฐานได้ว่านางพินทุมดีน่าจะเป็นสะใภ้ที่ดีได้ โดยสังเกตจากพฤติกรรมของนางพินทุมดีที่มีความเป็นกุลสตรีมาตั้งแต่ต้นเรื่อง

๒. ลักษณะสตรีในฐานะภรรยาของตัวละครเอก

เนื่องจากการศึกษารoles บทบาทของสตรีที่ปรากฏในหัวข้อที่แล้ว พบว่าบทบาทที่ปรากฏเด่นชัดที่สุด ได้แก่ บทบาทสตรีในฐานะที่เป็นภรรยา ดังนั้นในหัวข้อนี้จะเน้นการศึกษาถึงลักษณะของภรรยาในลักษณะต่างๆ เป็นสำคัญเรื่องอุไร กุศลาสัย (๒๕๓๕, หน้า ๔๕-๗๒) ได้กล่าวถึงลักษณะและแบบของภรรยาไว้ ๗ แบบด้วยกัน โดยอ้างอิงจากรวมคศบาลี ได้แก่ คัมภีร์อังคุตตรนิกายและสุทธชาดก ลักษณะและภรรยาแบบต่าง ๆ มีดังนี้

๑. วรภรรยา หมายถึง ภรรยาเลี้ยงผลาญ (ตามศัพท์ วรภา แปลว่า หญิงผู้ฆ่า) ได้แก่ภรรยาผู้มีจิตใจชั่วร้าย ไม่ทำความดีแก่ใคร ไม่เมตตาสงสารใคร เกลียดชังสามีของตน ชอบคบชายอื่น เลี้ยงผลาญทำลายทรัพย์สมบัติ

ที่สามีหามาได้

๒. โจริภรรยา หมายถึง ภรรยาที่เป็นโจร ชอบลักขโมยเงินทองที่สามีหามาได้ด้วย การค้าขาย การช่าง และการกสิกรรม

๓. อัยยาภรรยา หมายถึง ภรรยาที่ชอบโอ้อวดทำตัวเป็นใหญ่ เกียจคร้าน มักมากในราคะจริต โลภละโมภ พุดจาหยาบคาย ใจคอโหดร้าย ไม่รู้จักหน้าที่ของภรรยา กดขี่ผู้ที่ต่ำกว่า และชอบวางตัวเป็นใหญ่

๔. มาตาภรรยา หมายถึง ภรรยาที่ทำตนเสมือนมารดา มีน้ำใจโอบอ้อมอารี ปรนนิบัติสามีเช่นแม่ปรนนิบัติลูก รักษาทรัพย์เงินทอง และสิ่งต่าง ๆ ที่สามีหามาได้

๕. ภคินีภรรยา หมายถึง ภรรยาที่สุภาพอ่อนโยน เคารพนบถนอบเชื่อฟังถ้อยคำสามี มีหิริโอตตปละ เอาใจใส่ในความทุกข์สุขของสามีเช่นน้องสาวที่ดี

๖. สขีภรรยา หมายถึง ภรรยาที่มีสกุล มีศีลธรรม ซื่อสัตย์ภักดีต่อสามี ดีใจที่ได้เห็นหน้าสามีเช่นเดียวกับเพื่อนหญิงที่ได้เห็นหน้าเพื่อนหลังจากที่ไม่ได้เห็นกันเป็นเวลานาน

๗. ทาสีภรรยา หมายถึง ภรรยาที่สงบเสงี่ยม ไม่โกรธขี้ขิงขี้สาเมื่อถูกสามีดูต่ำหรือเจียนตี ไม่ปองร้าย หากอยู่ในโอวาทของสามี

จากลักษณะและแบบของภรรยาข้างต้น เราสามารถจัดประเภทของภรรยาได้เป็น ๒ กลุ่ม ใหญ่ ๆ ได้แก่ ภรรยาที่ดี และภรรยาที่ไม่ดี

ลักษณะของภรรยาที่ดี

คัมภีร์ที่ฆนิกาย ได้พรรณนาถึงลักษณะที่ดีของภรรยาไว้ว่า ต้องรักษาทรัพย์สินที่สามีหามาได้ ต้องมีความเอื้อเฟื้อต่อญาติมิตรของตนและสามี ต้องรู้จักปฏิบัติภารกิจของครอบครัวให้เรียบร้อย

ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ได้กล่าวไว้ว่า ภรรยาที่ดีต้องอยู่ในโอวาทของสามี ต้องใช้ถ้อยคำที่สุภาพต่อสามี ต้องไม่ทำอะไรที่สามีไม่ชอบ ต้องเคารพบิดามารดาและครูบาอาจารย์ของสามี ต้องให้เกียรติและต้อนรับอาคันตุกะอย่างดี ต้องรู้จักปั่นฝ้ายทอผ้า ต้องขยันขันแข็งในหน้าที่ของแม่บ้าน ต้องช่วยจัดการกิจของครอบครัวให้ลุล่วงด้วยดี ต้องดูแลทุกข์สุขของผู้ป่วยในบ้าน โดยเฉพาะในเรื่องการรับประทานอาหาร และเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย ต้องรู้จักรักษาเงินทองที่สามีหามาได้ ต้องไม่ยกยอก หรือหลอกลวงสามี ต้องไม่ดื่มสุรายาเมาหรือ ผลาญเงินทองโดยวิธีชั่วอื่น ๆ ต้องยึดพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง ต้องสมาทานศีลห้า ต้องมีจิตเอื้อเฟื้อเพื่อแผ่ใจบุญสุนทาน

ส่วนในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ได้อธิบายกรณียถาสีประการ ซึ่งหญิงควรประกอบเพื่อความเป็นผู้ชนะ ไปถึงโลกหน้า (ปรโลกวิชยา-ปฏิบัติ โน โหติ) ไว้ดังนี้

๑. หญิงต้องมีความเชี่ยวชาญในกิจการบ้านเรือน เธอต้องขยัน ต้องสามารถปั่นด้ายทอผ้า ทั้งผ้าฝ้ายและผ้าขนสัตว์ เธอต้องรู้จักเวลาทำกิจการต่าง ๆ ในบ้าน

๒. หญิงต้องดูแลการกินอยู่ของคนในบ้าน ต้องเอาใจใส่ต่อความทุกข์สุขของคนใช้ และลูกจ้างหรือบริวารชน ต้องสอดส่องเขาเหล่านั้นปฏิบัติหน้าที่ของเขาโดยถูกต้องเรียบร้อย ตลอดจนต้องดูแลเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย

๓. หญิงต้องทำทุกอย่างเพื่อความพอใจของสามี สิ่งใดที่สามีไม่ชอบ สิ่งนั้นเธอต้องไม่ทำ แม้จะเป็นภัยต่อชีวิตของเธอเองก็ตาม

๔. หญิงต้องรู้จักประหยัด ต้องออมทรัพย์ที่สามีหามาได้ ต้องเก็บรักษาเงินทองข้าวของตลอดจนพืชพันธุ์ธัญญาหารที่สามีทำได้ ต้องไม่ยกยอกทรัพย์สินเหล่านั้น ต้องไม่ดื่มสุรา เล่นการพนัน หรือประพฤติกิเลสทางอบายทั้งหลาย

จากลักษณะของภรรยาที่ดี ดังปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาข้างต้นจะเห็นได้ว่า แม้ข้อพึงปฏิบัติของภรรยาดังกล่าวจะถือเอาลักษณะภรรยาชาวอินเดีย ซึ่งถือเป็นแหล่งกำเนิดของพระพุทธศาสนา แต่กระนั้นเมื่อตัดข้อปฏิบัติที่มีใช้วัฒนธรรมของไทยแล้ว หลักใหญ่ ๆ ก็คล้ายคลึงกับหลักปฏิบัติที่ปรากฏในภุมมวาทสนนึ่งคำฉันท์ นั่นเอง กล่าวคือผู้เป็นภรรยาต้องซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อสามี ต้องรู้จักการบ้านการเรือน ต้องเป็นผู้มีมารยาทดี และต้องเป็นผู้ที่ยึดถือหลักธรรมประจำใจ

ลักษณะของภรรยาที่ไม่ดี

เรื่องอุไร กุศลาสัย ได้กล่าวถึงลักษณะของภรรยาที่ไม่ดีไว้ว่า ภรรยาที่ไม่ดีจะแสดงออกมาให้เห็น ๒๕ ประการคือ เธอดีใจเมื่อสามี

ไม่อยู่บ้าน เธอเสียใจเมื่อสามีกลับบ้าน เธอ
นิทานว่ากล่าวสามีอยู่เสมอ ๆ เธอไม่เคยสรรเสริญ
สามี เธอมักกระทำสิ่งที่ก่อให้เกิดผลร้ายแก่สามี
เธอมักไม่กระทำสิ่งที่ก่อให้เกิดผลดีให้แก่สามี
สิ่งที่ควรทำเธอมักไม่กระทำ สิ่งที่ไม่ควรกระทำ
เธอกลับทำ เธอเข้านอนโดยใส่เสื้อเต็มตัว
เธอนอนหันหลังให้สามี เธอนอนพลิกตัวไป
มา เธอแสดงอาการกระสับกระส่ายต่าง ๆ
เธอถอนหายใจยาวบ่อย ๆ เธอแสดงอาการ
เจ็บปวด วุ่นวายอยู่เสมอ เธอถูกไปปัสสาวะ
อุจจาระบ่อย ๆ เธอมักแสดงความหงุดหงิด
ไม่พอใจนานาประการ เธอมักสนใจฟังแต่
คำพูดของคนแปลกหน้า เธอมักทำลายทรัพย์สิน
สินของสามี เธอสนิทสนมวุ่นวายกับเพื่อน
บ้านมากเกินไป เธอชอบออกไปเที่ยวนอกบ้าน
เธอชอบเดินอ้อยอิ่งบนถนนหลวง เธอขบขู่
เธอไม่แสดงความเคารพต่อสามี เธอชอบ
อวดร่างกายแก่คนภายนอก เธอชอบยืมที่

ประตูบ้านแล้วมองไปรอบ ๆ ด้วยความ
อยากรู้อยากเห็นอยู่เสมอ

จากการศึกษาพระนิพนธ์ที่มีเนื้อหา
เป็นนิทานทั้งสามเรื่องในสมเด็จพระมหา-
สมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส พบว่า
ลักษณะของภรรยาที่ปรากฏไม่ว่าจะเป็นนาง
กฤษณา นางสุพรรณโสภา และนางพินทุมดี
ต่างเป็นนางกษัตริย์ เป็นผู้มีศีลธรรมประจำใจ
และมีคุณสมบัติอย่างเด่นชัดในเรื่องความ
จงรักภักดีต่อพระสวามี ดังนั้นจึงอาจจัดให้ตัว
ละครเอกฝ่ายหญิงทั้งสาม เป็นภรรยาประเภท
“สัจภริยา” ซึ่งเป็นลักษณะของภรรยาที่ดี

ลักษณะสตรีที่ปรากฏในกฤษณาสอน
น้องคำฉันท์นั้น นับว่ามีลักษณะใกล้เคียงกับ
ลักษณะของภรรยาที่ดีตามที่ปรากฏในวรรณคดี
บาลีในพุทธศาสนามากที่สุด กล่าวคือได้แสดง
ลักษณะของภรรยาที่ดี และลักษณะของภรรยา
ที่ไม่ดีไว้ด้วย ดังคำฉันท์ในตอนที่ว่า

“รักตนสงวนตนกัลยา
รณะโทษา
ยังราชเหตุไทยนราบาล
เชื้อฤาจารย์
โดยสุนทรภาพมิตรจิตร
สุจริตร่วม

ครหะวณะทา
จงอย่าพาน
นฤจิตรวิมิตดาล
เสนห์สนิท
กมลชนมชีวิตร
มโนสมาน...”

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, ๒๕๓๓, หน้า ๑๐)

หรือในตอนการสอนให้รู้จักปรนนิบัติต่อสามี

ความว่า

“ตื่นก่อนเมื่อนอนหลัง
ตรีสใช้รไวรวง
ยามไ้ธิเบศร์ทรง
อย่าคลาพยาบาล
ปางทำวธไสยา
อำรุงฤไทยประโลม

พึงเฝ้าพึงบรรหารแสดง
รังศัพท์รับสั่งสาร
ประขารองคืบสำราญ
บำเรอรักรัถกคิระโอม
อย่าลืลาให้เครงโครม
บพิตรผู้อย่าดูเบา”

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, ๒๕๓๓ , หน้า ๑๑-๑๒)

ไม่ว่าภรรยาจะซื่อสัตย์ต่อสามีเพียงไร
มีกิริยามารยาทเพียงใดก็ต้องยึดถือเอาธรรมะ
เป็นเครื่องประจําใจเสมอ เพราะภรรยาใดที่มี

ธรรมะจะช่วยให้สามีพึงใจต่อนางได้ และ
ไม่มีทางเปลี่ยนแปลงไป ดังฉันท์ในบทที่ว่า

“แม้รักด้วยฤทธิประสิทธิมน
พลันหน่ายบังวายสวาดิอา
เสน่ห่สนิหด้วยมิตรธรรมะแท้
สุจริตเจริญคุณะฤราน

ตรวิกลกฤติยา
ครุร้างบรางนาน
บปรวนแปรจักร้างวาน
เมตรมุ่งคู้งวายวาง”

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, ๒๕๓๓, หน้า ๗)

การที่ภรรยาเป็นผู้มีธรรมะประจําใจ
นั้น จะเป็นเครื่องป้องกันมิให้ต้องกล้ากรายกับ
สิ่งชั่วทั้งปวง อันจะนำความเสื่อมมาสู่ผู้ประพฤติ

ชั่ว ดังนั้น กฤษณาสอนน้องคำฉันท์จึงได้
แนะให้ภรรยาที่ดีพึงกระทำแต่กรรมดี ดัง
ปรากฏในฉันทบทที่ว่า

“สบสรรพสิ่งชั่ว
ภักตร์พ้องก็เพื่ออดพอม
พฤษภภาษร
โททนต์เสน่คง
นรชาติวางวาย
สถิตหัวแต่ชั่วดี

มาเกลือกกลัวให้หมองมอม
พิกลรูปจักชুবทรง
อีกฤชอรอันปลดปลง
สำคัญหมายในกายมี
มลายสิ้นทั้งอินทริย์
ประดับไว้ในโลกา

ความดีก็ปรากฏ
ความชั่วก็นิทา

กฤติยศกษา
ทुरยศยินขจร”

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, ๒๕๓๓, หน้า ๑๕)

ลักษณะของภรรยาที่ไม่ดี จะปรากฏ
ในคำสอนของนางกฤษณาที่มีต่อนางจिरะ-

ประภา ในเรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์
เพียงเรื่องเดียวเท่านั้น ดังฉันท์ในบทที่ว่า

“ยุรยาตรโยกย้าย
ยอหัดฉ้อสัพศปราง
นุ่งที่ใคภูษาเดิน
เปลือยเปล่าพระอินทรีย์
พบชายก็ชายสรวล
ล้วนเลศอวมง

กรกริดกรายสไบบาง
จิกเลื่อมสวัสดิสตรี
แลมุ้งเมิลวิถิลี
หนึ่งสองบ่าสไบทรง
สำรวจฤสำรวมองค์
คลเหตูปห่อนงาม”

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, ๒๕๓๓, หน้า ๑๕-๑๖)

สำหรับสรรพสิทธิ์คำฉันท์และสมุทร-
โฆษคำฉันท์นั้น เนื่องจากเนื้อหาเป็นเรื่องชาดก
ซึ่ง “เป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติ
ก่อน ๆ” (เจือ สตะเวทิน, ม.ป.ป., หน้า ๑๑๕)
การให้ความสำคัญกับตัวละครจึงเน้นไปที่ตัว
ละครเอกฝ่ายชายมากกว่าฝ่ายหญิง ดังนั้น
ลักษณะของตัวละครเอกฝ่ายหญิง ในฐานะ
ภรรยา จึงต้องปรากฏในลักษณะของภรรยาที่ดี
สูงศักดิ์ เพื่อให้เหมาะสมกับนางผู้เป็นชายา
ของพระโพธิสัตว์ ผู้ซึ่งจะเสวยพระชาติเป็น
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าต่อไป

๓. อิทธิพลต่อบทบาทและลักษณะ
สตรีที่ปรากฏ

จากการศึกษาโดยพิจารณาทั้งจาก
ตัววรรณกรรมและบริบททางสังคมในระยะ
เวลาตั้งแต่สันนิษฐานได้ว่า อิทธิพลที่น่าจะส่งผล
ต่อบทบาทและลักษณะสตรีตามที่ปรากฏใน
พระนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเป็นนิทานของสมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
ได้แก่

๓.๑ อิทธิพลทางศาสนา

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า
ประเทศไทยเป็นประเทศที่รับเอาพระพุทธ-
ศาสนานิกายเถรวาท เป็นหลักปฏิบัติมาตั้งแต่
รัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชใน
ราชวงศ์สุโขทัย ซึ่งในสมัยสุโขทัยนั้น “จาก
หลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีที่

ปรากฏ สตรีไทยมีโอกาสนในการปฏิบัติศาสนา
อย่างทัดเทียมกับเพศชาย ไม่มีหลักฐานใดที่
แสดงถึงการกีดกันสตรีเลย” (ฉัตรสุมาลย์
กบิลสิงห์, ๒๕๒๘, หน้า ๑๑๓-๑๑๘) แต่
ลักษณะดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไปในสมัย
อยุธยา นับตั้งแต่รัชสมัยของพระบรมราชาที่
๒ (พ.ศ. ๑๙๖๓-๑๙๙๑) เมื่อกองทัพไทย
สามารถยึดครองเมืองหลวงของ เขมรได้ ซึ่ง
ส่งผลต่อพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะ

...บรรดาโหราจารย์และพราหมณาจารย์
จากราชสำนักเขมรถูกกวาดต้อนลง
มายังกรุงศรีอยุธยา และเริ่มมีบทบาท
อย่างยิ่งต่อราชสำนักไทย...ลักษณะ
สำคัญของกรรสืบทอดราชสมบัติใน
กรุงศรีอยุธยาคือการใช้อำนาจมิใช่การ
สืบทอดราชสมบัติโดยทางสายเลือด
นั่นคือ ผู้มีอำนาจเป็นผู้ที่ครองบัลลังก์
เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้ กษัตริย์ส่วนมาก
จึงทรงเห็นความสำคัญที่จะรับเอาหลัก
การของศาสนาพราหมณ์เข้ามาสนับสนุน
อำนาจการปกครองของพระองค์...
(ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ๒๕๒๘, หน้า
๑๑๘)

จากการที่ไทยรับเอาศาสนาพราหมณ์
ผ่านมาทางเขมรนี้เอง ที่ส่งผลกระทบต่อ
บทบาทและเสรีภาพของสตรีด้วย กล่าวคือ
บทบาทของสตรีไทยถูกจำกัดเฉพาะในครัว
เรือนเท่านั้น เช่นเดียวกับสตรีในศาสนา

พราหมณ์ สตรีไทยไม่ได้รับการสนับสนุนให้
มีการศึกษา และเมื่อขาดพื้นฐานทางการศึกษา
เสียแล้ว “สตรีไทยในสมัยอยุธยาจึงเปรียบ
เสมือนม้าที่ถูกใส่กรอกระบังหน้า มีโลกทัศน์
ที่จำกัดเฉพาะในครัวเรือนเสียเป็นส่วนใหญ่”
(ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ๒๕๒๘, หน้า ๑๑๘)

บทบาทและลักษณะสตรีดังกล่าว
ยังได้รับการสืบทอดมาจนกระทั่งในสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น ก่อนที่ประเทศไทยจะ
เริ่มรับวัฒนธรรมและภาษาของชาวตะวันตก
ในสมัยรัชกาลที่ ๔ กอปรกับพระองค์ทรง
รอบรู้หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี
จึงทำให้อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ลดลง
ไปบ้าง

เมื่อพิจารณาในด้านบริบททางสังคม
ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต-
ชิโนรส ทรงนิพนธ์วรรณกรรมที่มีเนื้อหาเป็น
นิทานทั้ง ๓ เรื่อง อาจกล่าวได้ว่าบทบาท
และลักษณะของสตรีไทยที่ปรากฏ ยังคงเป็น
ภาพของสตรีที่ได้รับอิทธิพลทางศาสนา
พราหมณ์อยู่มาก กล่าวคือ ถูกจำกัดขอบเขต
ให้อยู่แต่ในครัวเรือน ดังจะเห็นได้จากตัวละคร
เอกฝ่ายหญิงทั้งสาม แม้จะเป็นผู้มีปัญญา
และมีความจงรักภักดีต่อองค์พระสวามีเพียงไร
แต่กระนั้นก็ไม่ปรากฏว่าพวกนางได้มีบทบาท
อื่นใดต่อสังคมอีก ดังนั้นบทบาทและลักษณะ
สตรีที่ตัวละครทั้งสามได้แสดงออกมา พวก
นางจึงทำได้แต่บทบาทและลักษณะของสตรี
ในฐานะภรรยาที่ดีเท่านั้น

๓.๒ อิทธิพลด้านขนบวรรณคดี พุทธศาสนา

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า วรรณคดีไทยได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีของอินเดีย เหตุผลประการหนึ่งก็คือ ไทยเรารับเอาศาสนาพุทธมาเป็นศาสนาประจำชาติ ซึ่งมีแหล่งที่มาจากประเทศอินเดียนั่นเอง โดยเฉพาะทางด้านเนื้อหานั้น วรรณคดีไทยได้รับอิทธิพลมาอยู่ไม่น้อย ดังนั้น “แนวคิด” “วิธีคิด” และ “ค่านิยม” บางประการ ไทยจึงได้รับโอนผ่านมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน

กล่าวเฉพาะค่านิยมเกี่ยวกับ “สตรี” นั้น ศาสนาพุทธให้ความสำคัญกับสตรีอยู่ไม่น้อย ดังจะเห็นได้จากพระพุทธรูปปางลีลา คัมภีร์สังยุตตนิกายว่า “ลูกสาวอาจจะมีความรัก ลูกชาย หากลูกสาวนั้นเฉลียวฉลาดและมีคุณธรรมความดี เอาใจใส่ต่อสามีและบิดามารดาของสามี ลูกสาวเช่นนี้อาจปกครองดูแลแม่แต่ประเทศชาติได้ ลูกที่สืบตระกูลจากหญิงที่ดี เช่นนี้แหละ อาจเป็นวีรบุรุษหรือเจ้าผู้ปกครองแว่นแคว้นแผ่นดิน” (เจือ สตะเวทิน ม.ป.ป. หน้า ๕๕) จากพุทธรูปปางลีลา จะสังเกตได้ว่าคุณค่าของ สตรีนั้นอยู่ที่การเป็นลูกที่ดี ภรรยาที่ดี และเป็นแม่ที่ดีนั่นเอง

ในส่วนของการเป็นภรรยาที่ดีนั้น เรื่องอุไร กุศลาสัย ได้กล่าวว่า “ภรรยาในอุดมคติที่ปรากฏในวรรณคดีบาลีนั้น ต้องซื่อสัตย์ต่อสามี ต้องเอาใจใส่ห่วงใยในสวัสดิภาพของสามี และต้องมีความเสียสละเพื่อสามีอย่างที่สุด” (เจือ สตะเวทิน, ม.ป.ป.,

หน้า ๕๕) ดังนั้นค่านิยมในเรื่องสตรีในวรรณคดีพุทธศาสนาจึงเน้นเรื่องความซื่อสัตย์ ความจงรักภักดีต่อสามีเป็นสำคัญ

พระนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเป็นนิทานทั้ง ๓ เรื่อง เรื่องหนึ่งถึงแม้จะเป็นเรื่องที่ได้เค้าเรื่องมาจากมหากาพย์มหากาเวตของอินเดีย แต่กระนั้นองค์ผู้นิพนธ์ก็ได้ปรับให้ “เป็นลักษณะอย่างไทยแท้ มีกินหมาก และเป็นไทยผู้ดีอย่างเก่า คือ ไม่มุ่งโจงกระเบนกลางถนน เพราะแต่งเป็นส่วนวนให้ไทยฟังเช่นนี้” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๓๓, หน้า ๓๒) ส่วนอีกสองเรื่องเป็นเรื่องที่ได้เค้ามาจากชาดก ดังนั้นค่านิยมในเรื่องสตรีตามคตินิยมทางพุทธศาสนา จึงมีอิทธิพลต่อบทบาทและลักษณะสตรีที่ปรากฏ ในพระนิพนธ์ทั้งสามเรื่อง ผ่านทางขนบวรรณคดีพุทธศาสนาผ่านทางองค์ผู้นิพนธ์ซึ่งใกล้ชิดกับพระพุทธรศาสนาตลอดชีวิต

๓.๓ อิทธิพลของค่านิยมประจำ ยุคสมัย

พระนิพนธ์ทั้งสามเรื่องที่น่าสนใจในครั้งนี้นี้ ล้วนเป็นเรื่องที่องค์ผู้นิพนธ์ขึ้นในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ กฤษณาสมนธ์ คำฉันท์ ทรงนิพนธ์ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๖๔-๒๓๖๖ สรรพสิทธิ์คำฉันท์ ทรงนิพนธ์ในปี พ.ศ. ๒๓๖๔ สมุทรโฆษคำฉันท์ ทรงนิพนธ์ในปี พ.ศ. ๒๓๕๒ ซึ่งลักษณะเฉพาะของวรรณคดีในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า

เจ้าอยู่หัวนั้น จะเน้นเรื่องที่ “ประเทืองปัญญา” และ “ความถูกต้องในด้านการประพันธ์” เป็นสำคัญ ทั้งนี้กุสุมา รักษมณี ได้สันนิษฐานว่า

...การที่ (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ไม่ทรงสนพระทัยที่จะสร้างวรรณคดีแนว (บันเทิงคดี) นี้ อีกต่อไปในรัชสมัยของพระองค์นั้น น่าจะเป็นเพราะทรงเห็นว่า บันเทิงคดีในรัชสมัยของสมเด็จพระราชบิดาได้เจริญขึ้นถึงจุดสูงสุดแล้ว พระราชนิพนธ์เอกมีอยู่หลาย เรื่อง กวีฝีปากดีก็ได้ประพันธ์ไว้มากมาย การที่จะทำนุบำรุงวรรณคดีในแนวนี้จึงไม่เป็นเรื่อง “ทำทาย” สำหรับพระองค์ ด้วยเหตุนี้จึงทรงหันไปพิจารณาประโยชน์อีกด้านหนึ่งของวรรณคดี นั่นคือ

“กฤษณาสูกาเสีววิธี
สำหรับประดับยศประยูร
พึงเพียรบำเพ็ญพิพิธวัตร
สุจริตเจริญสวัสดิสวา
โดยกิจกตัญญูกตเว
เปนอย่างแต่ปางอดีตกาล

ประโยชน์ทางสาระและวิชาการ...
(กุสุมา รักษมณี, ๒๕๓๐, หน้า ๒)

เมื่อคำนึงขององค์พระมหากษัตริย์เป็นเช่นนี้ เหล่ากวีในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงปฏิบัติตามพระราชนิพนธ์นั้นด้วย ดังนั้นวรรณคดีและวรรณกรรมในรัชสมัยนี้จึงเน้นเรื่อง “ประเทืองปัญญา” และ “เน้นความถูกต้องในด้านการประพันธ์” เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งก็รวมทั้งพระนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเป็นนิทานทั้ง ๓ เรื่องของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสด้วย กล่าวคือเรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์นั้น เป็นเรื่องที่ทรงนิพนธ์ขึ้นเพื่อสั่งสอนสตรีที่มีสามีแล้ว เป็นสำคัญ ดังที่องค์กวีได้แสดงเจตนาไว้ในฉันทบทที่ว่า

คดีโลกย์ฤาเสื่อมสูญ
เขาวงกตยพาพงา
ประภูบัติภรรดา
มิภักดีแต่โบราณ
ทิบุพเพภิปรายสาร
ประกาศเกียรติในโลกา”

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, ๒๕๓๓, หน้า ๑๘)

สำหรับเรื่องสรรพสิทธิ์คำฉันท์นั้น แม้จะเป็นเรื่องที่อยู่เหมือนจะสนุกสนาน เพราะมีเรื่องราวการผจญภัยของตัวละครเอก มีเรื่องของอิทธิปาฏิหาริย์ และมีตัวละครมนุษย์แต่กระนั้น ผู้นิพนธ์ก็ได้แทรกข้อธรรมะเข้ามาเพื่อหวังที่จะสอนศีลธรรมแก่ผู้อ่านและผู้ฟัง

“ด้วยเดชะสัตยา
มารมุงผดุงไทย
คืนสนองลอบบาท
คุณคู่พระบิดรงค์
เฉกฉัตรกมลเศศ
ทั่วทุกขลำนเค็ญ

สำหรับบทบาทและลักษณะของนางพินทุมตินั้น ก็น่าจะได้รับอิทธิพลของค่านิยมประจำยุคสมัยด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากคำที่องค์กวีได้ทรงนิพนธ์ให้นางเป็นผู้ที่มีสติปัญญาในการแก้ปัญหาด้วยตัวของนางเอง ซึ่งสิ่งที่นางได้กระทำทุกอย่างก็เพราะความซื่อสัตย์ และความจงรักภักดีที่นางมีต่อพระสมุทรมโหฬารเป็น

ในทางอ้อมด้วย ดังนั้นบทบาทและลักษณะของนางสุพรรณโสภา จึงต้องเป็นแบบอย่างของกุลสตรีตามความนิยมของยุคสมัย ซึ่งในเรื่องจะเน้นเรื่องความซื่อสัตย์ที่นางมีต่อพระสวามี จนกระทั่งความซื่อสัตย์ของนางนี่เองที่ทำให้ผ่านพ้นภัยร้ายได้ ดังคำฉันท์ในตอนที่ว่า

ธิดารคำกองไกร
ก็บสนบสนมประสงค์
นฤปราชผู้ทรง
อันร่วมเกลาบรרהาเจ็ญ
มาทั้งเทศให้อยู่เย็น
กรรมลเศร้าก็เบาทรวง”

(สรรพสิทธิ์คำฉันท์, ๒๕๑๑, หน้า ๑๔๕)

ประการสำคัญ การกำหนดให้นางพินทุมติสามารถใช้สติปัญญาในการแก้ปัญหาเช่นนี้นับได้ว่าเป็นกลไกอย่างหนึ่ง ในการสอนธรรมะแก่กุลบุตร ให้ยึดถือสติเป็นที่ตั้งไม่ว่าจะกระทำการใดก็จักสัมฤทธิ์ในที่สุด ผ่านเรื่องราวที่สนุกสนานในลักษณะของนิทานชาดกเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี

บทส่งท้าย

ตราบเท่าที่วรรณกรรมยังสะท้อนสภาพสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสมัยของประพันธ์ การศึกษาวรรณกรรมในยุคใดยุคหนึ่ง จึงอาจช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจปัจจัยที่ส่งผลต่อปรากฏการณ์ทางสังคมในยุคนั้นได้ บทบาทและลักษณะสตรีที่ปรากฏในพระนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเป็นนิทานในสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส จึงเป็นอีกภาพ

หนึ่งสะท้อนถึง “การให้ค่า” สตรีในยุคสมัยที่ทรงพระนิพนธ์ด้วย ข้อที่น่าสนใจคือองค์ผู้นิพนธ์ นั้นครองตนในร่มกาสาพิศตรตลอดชนม์ชีพ ได้รับการยกย่องกว่าเป็น “กวีเอก” เป็น “ปราชญ์” เป็น “ผู้นำทางความคิด” ประจำยุคสมัย ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าบทบาทและลักษณะสตรีที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานเป็นภาพสะท้อนทัศนคติของบุรุษชั้นปกครองอีกภาพหนึ่งที่มีต่อสตรีในยุคดังกล่าว

บรรณานุกรม

- กุสุมา รัชชมณี. (๒๕๓๑). ลักษณะเฉพาะของวรรณคดีสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. ใน ๒๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. (หน้า ๔๑-๖๒) กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (๒๕๓๖). สีสันวรรณคดีชุดนิทานวานบอก. กรุงเทพฯ: ต้นอ่อน.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (๒๕๓๓). วินิจฉัยเรื่องกฤษฎาสอนน้อง. ใน กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์. (หน้า ๑๕-๓๒). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เจือ สตะเวทิน. (ม.ป.ป.). วรรณคดีพุทธศาสนา. พระนคร: คลังวิทยา.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. (๒๕๒๘). มาคสตร์ในพระพุทธรศาสนา. กรุงเทพฯ: สามัคคีساتน์.
- น้อมนิจ วงศ์สุทธีธรรม. (๒๕๒๔). วรรณกรรมกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (๒๕๑๑). ประชุมพระราชนิพนธ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ. (พิมพ์แจกเป็นอนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพคุณวรมวลวิจารย์ (ทองปาน จิตะสมบัติ))
- ปรมาธิบดีชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. (๒๕๑๑). สรรพสิทธิ์คำฉันท์ (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ: หน่วยส่งเสริมทัศนศึกษา วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. (หน่วยส่งเสริมทัศนศึกษาวัดพระเชตุพนฯ พิมพ์เป็นมูทิตานุสรณ์ในการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ พระรัตนเวที เป็น พระราชโมลี)
- _____. (๒๕๑๔). สมุทรโฆษคำฉันท์ (พิมพ์ครั้งที่ ๖). กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคुरुสภา.
- _____. (๒๕๓๓). กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เปรม หิมจันทร์. (๒๕๓๐). บทบาทสตรีในพระพุทธรศาสนา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิธนาการกรุงเทพ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๖). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น.
- เรื่องอุไร กุศลาสัย (ผู้รวบรวม แปล และเรียบเรียง). (๒๕๓๕). สตรีในวรรณคดีพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- วิทย์ ศิวะศรียานนท์. (๒๕๑๘). วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ (พิมพ์ครั้งที่ ๕). กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.
- เสาวณิต วิงวอน. (๒๕๔๐). วิเคราะห์พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาธิบดีชิโนรส. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สหธรรมิก.

ภาคผนวก

• เรื่องย่อเรื่อง กฤษณาสนน้อง คำฉันท์

ท้าวพรหมหัตถ์และพระนางบุษบา กษัตริย์ผู้ครองเมืองพาราณสี มีพระราชธิดา ๒ พระองค์ ได้แก่ นางกฤษณาและนางจिरประภา เมื่อทั้งสองพระองค์มีพระชนมายุพอสมควร ได้อภิเษกสมรส นางกฤษณาได้พระสวามี ๕ พระองค์และอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข นางจिरประภาผู้น้องได้พระสวามีเพียงพระองค์เดียว แต่นางกลับไม่สามารถจะผูกพระทัยพระสวามีไว้ได้ เพราะไม่รู้จักหลักการปฏิบัติ จึงเสด็จไปเฝ้าพระพี่นาง ทูลถามถึงวิธีที่พระพี่นางทรงปฏิบัติในการครองเรือน นางกฤษณาจึงสอนถึงวิธีการปรนนิบัติพระสวามี โดยให้เว้นจากความขำมุ่แต่ทำความดีและมีคุณธรรม จนนางจिरประภารีบไปปฏิบัติตามจนเกิดผลสำเร็จพระสวามีไม่ได้ทอดทิ้ง กลับรักมั่นคงยิ่งขึ้น

• เรื่องย่อเรื่อง สรรพสิทธิ์คำฉันท์

นางสุพรรณโสภา พระธิดาของพระเจ้าอุศุกราชแห่งศิริพัชรนคร ทรงสิริโฉมงดงาม เป็นที่ปรารถนาของกษัตริย์ในชมพูทวีป แต่นางไม่เคยตรัสแก่บุรุษใดเลยแม้แต่พระราชบิดา ดังนั้นกษัตริย์ทั้งหลายจึงต้องเสด็จกลับบ้านเมืองของตนด้วยความผิดหวัง ขำความงามของพระนางทราบไปถึงพระสรรพสิทธิ์เจ้าชายแห่ง

อลิคนคร ได้เสด็จมาทำพิธีเลือกคู่ ทรงใช้วิชาถอดดวงใจทำให้นางยอมตรัสออกมา โดยถอดดวงใจพระพี่เลี้ยงที่ชื่อจิตรเสนไปไว้ในที่ต่าง ๆ ใกล้เคียงที่ประทับของนางสุพรรณโสภา แล้วพระสรรพสิทธิ์ก็ทรงเล่นนิทานปริศนา ๓ เรื่อง โดยตั้งปัญหาถอดดวงใจพระพี่เลี้ยงในตอนท้ายเรื่องนิทานทุกครั้ง คำตอบของพระพี่เลี้ยง ไม่เป็นที่พอพระทัยของพระนางสุพรรณโสภา จึงทรงหัดทานและตอบปัญหาในนิทานทั้ง ๓ เรื่อง พระสรรพสิทธิ์จึงได้อภิเษกกับนางสุพรรณโสภา ต่อมากษัตริย์ ๓ พระองค์พากัน ยกทัพมายังกรุงศิริพัชรเพื่อชิงนางสุพรรณโสภา เกิดการสู้รบกัน กษัตริย์ทั้งสามพระองค์ไม่อาจสู้พระสรรพสิทธิ์ได้ โดยพระสรรพสิทธิ์ทรงถอดดวงใจของกษัตริย์ทั้งสามทำลายเสีย ดวงวิญญาณของกษัตริย์เหล่านั้นทูลขอภัยโทษ พระสรรพสิทธิ์จึงชุบชีวิตให้ ต่อมาพระสรรพสิทธิ์ได้พาพระชายาเสด็จกลับอลิคนคร ระหว่างทางมียักษ์กาลจักรมาลอบลักนางสุพรรณโสภาไปเพราะหลงใหลในความงาม พระสรรพสิทธิ์ทราบจากพระฤาษีว่านางสุพรรณโสภาถูกยักษ์กาลจักรลักพาไปยังเมืองกาพภู จึงตามเสด็จไปสู่รบกับยักษ์และฆ่ายักษ์ตาย แต่ด้วยคุณธรรม พระสรรพสิทธิ์ทรงชุบชีวิตให้ยักษ์และสั่งสอน ให้ตั้งมั่นอยู่ในธรรม จากนั้นจึงเสด็จสู่อลิคนครพร้อมนางสุพรรณโสภา

• **เรื่องย่อเรื่อง สมุทรมุขค้ำฉันท**
ตอนปลาย

พิทยาธร ๒ คนสู้รบกันบนอากาศ เพื่อแย่งชิงนาง คนหนึ่งได้รับบาดเจ็บตกลงมา ในพระราชอุทยาน พระสมุทรมุขทรงช่วย พยาบาลให้ พิทยาธรคนนั้นจึงถวายพระขรรค์ ให้ พระขรรค์มีฤทธิ์สามารถบันดาลให้ผู้ถือ พระขรรค์เหาะไปในอากาศได้ พระสมุทรมุข ทรงกุมพระขรรค์พานางพินทุมดีพระชายา เสด็จเหาะเที่ยวไปในป่าหิมพานต์ ไปพบกับ ท้าวกนิษฐ ท้าวกนิษฐเชื้อเชิญพระสมุทรมุข ให้ครองเมือง แต่พระสมุทรมุขทรงปฏิเสธ ในขณะที่บรรทมบนแท่นแก้ว พิทยาธรคนหนึ่ง ลอบลักพระขรรค์ไป ทั้งสองพระองค์จึงต้อง ดำเนินด้วยพระบาทไปจนถึงแม่น้ำใหญ่ ได้ เกาะขอนไม้ว่ายข้ามน้ำ ต่อมาเกิดคลื่นใหญ่

ซัดขอนไม้ขาด ทั้งสองพระองค์ต้องพลัดพราก กัน ต่างองค์ต่างคร่ำครวญหากัน ฝ่ายนาง พินทุมดีถูกคลื่นซัดไปขึ้นยังฝั่งเมืองมัทราชบุรี ได้แปลงเพศเป็นชู้ นางได้สร้างศาลาและให้ ช่างเขียนภาพเป็นเรื่องราวของนางกับพระ สมุทรมุขตั้งแต่ตอนอุ้มสม ฝ่ายนางเมขลา ได้ช่วยอุ้มพระสมุทรมุขขึ้นสู่ฝั่ง พระอินทร์ ก็ช่วยบังคับพิทยาธรที่ขโมยพระขรรค์ให้คืน แก่พระสมุทรมุข พระสมุทรมุขตามหา นางพินทุมดีด้วยความพากเพียรจนถึงศาลา ทอดพระเนตรภาพวาดก็รู้ว่านางพินทุมดีอยู่ที่นี้ ต่อมาเมื่อเจอกันแล้วก็เสด็จกลับยังรมยบุรี ฝ่ายพระเจ้าพินทุทัตพระราชบิดาของพระ สมุทรมุข ได้มอบเมืองพรหมบุรีให้แก่พระ สมุทรมุข จากนั้นพระเจ้าพินทุทัตจึงเสด็จ ออกผนวชเป็นดาบส

